

OĞUZ KAĞAN DESTANINDA TABAKALAR VE OĞUZ ADI HAKKINDA DÜŞÜNCELER

LAYERS IN THE EPIC OF OGUZ KAGAN AND THOUGHTS ON THE NAME OF OGUZ

İsa ÖZKAN

Öz.

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı içinde pek çok mitolojik motifin yer aldığı en eski Türk destanlarından biridir. Sözü geçen motifler destanın sözlü ve yazılı gelenekte dolaşımında olduğu değişik kültürel dönemlerin izlerini taşımaktadır. Yazılı kaynaklarda Oğuz Kağan' Destanı'nın varlığından ilk defa *Dürerü't-tican Gururu Tevarihi'l Ezman* adlı eserde miladi 826 tarihinden bahsedilmekle birlikte Paris Bibliotheque Nationale'da bulunan elimizdeki nüsha XIV. yüzyılın başlarını işaret etmektedir. Bir Türk dairevî destanı olarak Oğuz Kağan'da Kamlık dini kültür çevresinden Budist ve Maniheist tabakalara ait motifler bu bildiri çerçevesinde analiz edilecek ve ayrıca Oğuz adı hakkındaki yerli ve yabancı Türkologların önerileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Oğuz Kağan, destan, kültürel tabakalar, motifler, Oğuz adının kökeni

Abstract:

Oguz Khan Epic, which is written with Uyghur alphabeth, is one of the oldest Turkish epics in which many mythological motifs are included. These motifs bear the traces of the different cultural periods in which the epic is circulated in the oral and written tradition. Although the existence of the Oguz Kağan Epic is firstly mentioned in the work named *Dürerü't-tican Gururu Tevarihi'l Ezman* Bib in 826, the version kept in Paris Bibliotheque Nationale points out the beginning of the XIVth century. As a Turkish circle epic the motifs belonging to the Buddhist and Manichean strata from the Kamlik religious culture will be analyzed in Oguz Khan within the framework of this paper and the suggestions of local and foreign Turkologists about the name Oguz will be evaluated.

Keywords: Oguz Khagan, epic, cultural strata, motifs, origin of the name Oguz

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

Sözlü anlatım türleri, kahramanları, olay akışı, motifleri, kurgusu ve icra biçimleriyle kazandığı edebi seviye ve güce uygun olarak yazılı ve sözlü gelenekte yaşama kudretine sahip olurlar. Sosyal değişme ve kültürel iletişimin farklı boyutlara eriştiği günümüzde sözlü olarak yaratılıp yaşatılan edebi türlerin beğenilmesinin ve dolaşımının sürdürülmesinin pek çok zorlukları bulunmaktadır. Sözlü anlatım türü örneğinin kurgusundaki entrik unsurlardan konunun güncelliği ve işleniş yöntemine, icradaki teknolojik imkânlardan yararlanmaya varıncaya kadar dinleyici ve seyirci topluluğu tarafından sevilip benimsenmesi için pek çok hususun yerine getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bir kısım türlere ait örneklerin sözlü gelenekte zamanla ya unutulup kaybolması şeklinde bir sonla karşılaşmakta veya kahramanlık destanının masallaşması gibi bir türün zayıflayarak başka bir türe dönüşmesi söz konusu olmaktadır. Merkezi kahramanın ülkülerinin kendi soyundan gelenler veya yakın akrabaları tarafından sürdürüldüğü daireleşmiş veya kollar halinde devam eden destanlar “*ulu destan*(epope)” seviyesine erişmiş abidevi eserlerdir. Türk kahramanlık destanlarından Oğuz Destanları, Köroğlu Kolları ve Manas Destanı bu özellikleri sahip *ulu destan*lardır. Oğuz destanının İslâmî ve İslâm öncesi rivayeti(*Oğuz Destanı, Oğuz Kağan Destanı*), *Dede Korkut Kitabı*, *Şecere-i Terâkime*, *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı* gibi Oğuznameler, sözü geçen dairevî destan özelliklerini gösterir. Yine Manas Destanı’nda bütün Türkleri bir bayrak altında toplamak için mücadele eden Kırgız Türklerinden merkezi kahraman Manas’ın ülkesi, kendisinin vefatından sonra oğlu *Semetey*, *Semetey*’in ölümünden sonra onun oğlu *Seytek* ve onun da dünyası değiştirmesinden sonra oğulları *Kulansarık-Alımsarık* tarafından devam ettirilir(Manas Ensiklopediya, 1995:351, Yıldız, 1995: 24). Köroğlu Destanı da kollar halinde teşekkül etmiştir. Kahramanlık destanları mitolojik devirlerden itibaren değişik tarihi dönemlerin olay ve kahramanlarını da içine alarak kartopu misali destan anlatıcılarınca belli üslup ve söz kalıplarıyla işlenip zenginleşerek nesilden nesle intikal ettirilmiştir. Gelenekte yaşama kudretine ulaşmış bu tür “*ulu destanlar*” yaratılış ve icra tabiatına uymayan ekleme ve değiştirmelere karşı daha dirençlidir. Kahramanlık destanlarının içinde insani ve evrensel unsurların yanı sıra diğer anlatım türlerine nispetle milli ruhu besleyen pek çok motif yer alır. Türk kahramanlık destanları da milli motifler bakımından halkın çoğunluğunun girdiği dini kültür çevrelerinden de etkilenmişleridir. Bu çalışmamızda İslâmî çevrede tespit edilmemiş yegâne Oğuznâme olan Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı’ndaki çeşitli tabakaları değerlendireceğiz.

Tarih öncesi dönemlere ait en eski inanç ve uygulamalar ile kült haline gelmiş varlıklar şüphesiz mitik hatıralar olarak kahramanlık destanlarında saklanmıştır. Oğuz Kağan Destanı da Türk

toplumunun müşterek bilincinin oluşmasında milletleşme ve devletleşme sürecinin inşasında yüzyıllar boyunca önemli bir rol oynamıştır. XIV. yüzyıl Memluk tarihçisi Ebu Bekr bin Abdullah bin Aybek Devâdârî, *Dürerü't-tican Gururu Tevarihi'l Ezman* adlı eserinde Oğuznamelerin varlığından Miladî 826 yılında bahsetmektedir²²⁵. Aybek Devâdârî Ulu Han Ata Bitiği adlı eserden söz ederken onu elden ele gezen Türklerin Oğuznamesine benzetmiş ve Harunü'r-Reşid'in Hekimbaşı olan Cibril bin Bahtîşu'nin Farsçadan Arapçaya çevirdiği Hicri 211 (miladi 826) tarihli bu kitabı gördüğünü kaydetmiştir(Köprülü, 1976: 26).

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanında, kahramanın olağanüstü doğumu, kırk gün gibi kısa bir sürede yürümesi, konuşması, büyümesi, at sürülerini gütmesi, kavmine zulmeden bir düşmanı/canavarı oradan kaldırarak kahraman kimliğine kavuşması; gökten inen ışık demetinden çıkan kadınlarla evlenmesi, cihana hükmetme isteği, savaşları ve zaferleri, çocuklarına yurdunu paylaşırması gibi bir kahramanlık destanlarında olay akışı ve sıralanışında olması gereken bütün aşamalar ahenkli bir bütün şeklinde sıralanmıştır.

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanının tarihi konusunda araştırmacılar farklı görüşler öne sürmekle beraber eserdeki Çağatay Türkçesi ile Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan veriler dikkate alındığında destanın Türkistan sahasından tespitinin XIV. yüzyıldan öncesine gitmeyeceğine dair düşünceler yaygınlık kazanmaktadır(Ağca, 2016, 53-61). Destan metninde Oğuz Kağan'ın “il künge yarlık” çıkararak kendisine baş eğip itaat edilmesini talep ederken “Ben Uygurların kağanıyım yeryüzünün dört köşesinin de kağanı olmam gerekir(Men Uygurnıng kaganı bola m(e)n, yirning tört bulun-ning kaganı bolsam kerek turur(Arat, 1936: 16; Ağca, 2016:12),” şeklindeki ifadesiyle cihan hâkimiyeti ülküsünü hedeflemektedir.²²⁶

²²⁵ Ay Beg Devâdârî'nin 1309-1310 yılına kadar vuku bulan olayları kaydettiği Arapça bu eser, Mısır'da Melik Nasır Muhammed Kalavun'a takdim edilmiştir (Köprülü, 1976: 26). Ay Beg Devâdârî, Ebu Müslim Horasanî hazinesinden gelen ve Harunü'r-Reşid'in Hekimbaşı olan Cibril bin Bahtîşu'nin Farsçadan Arapçaya çevirdiği Hicri 211 (Miladî 826) tarihli bu kitabı gördüğünü belirtmektedir. Bahtîşu'nin söz konusu kitapta eski Türkler, Moğollar ve Kıpçakların hürmet ettiği Ulu Han Ata Bitiği adlı bir eserden söz ederken “Nasıl ki diğer Türklerde Oğuznâme isimli bir kitap vardır. Bunu elden ele gezdirirler. İçinde başlangıçları ve ilk hükümdarları zikredilir ki o da Oğuz'dur” şeklinde Ulu Han Ata Bitiği ile birlikte Oğuznâmelerin şöhretine ve eskiliğine işaret etmektedir (Ercilasun, 1998:13-16; Özkan, 2014: 437).

²²⁶ Oğuz Kağan Destanı'ndaki aşağıda yer alan manzumede “güneşin tuğ, gök kubbenin de çadır olarak düşünülmesi onun cihan hâkimiyeti fikrini açıkça ortaya koyar.

“Men sinlerge boldum kağan, Demür çıdalar bol orman
Alaling ya takı kalkan Av yerde yürüsün kulan
Damğa bizge bolsun buyan Takı taluy, takı müren
Kök böri bolsun-gıl uran Kün tug bolgıl, kök kurıkan (Bang-Arat, 1936: 16-17)”. ”

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

Kahramanlık destanları için bu ifadelerde yadırganacak bir husus bulunmamaktadır. Ancak Oğuz Kağan, Oğuzlara mensuptur ve büyük seferlere çıkıp bütün Türklerin ve fethettiği ülkelerin kağanı olmadan önce Oğuz Türklerinin kağanıdır. Neden metinde “Ben Uygurların kağanıyım(Men Uygurnıñ kağanı bola men)” (Bang- Arat, 1936:16-17) demektedir? Miladi VII. yüzyılın başlarında Uygur ve Oğuzların Dokuz Oğuz-On Uygur siyasi birliği kurmuş olsalar da(Hamilton, 1997:200) bu ifade destanın bir Uygur bahşısı(kâtibi) tarafından başka bir metinden istinsah edildiği ve bu sırada metne kendince bir kısım müdahalelerde bulunduğu düşüncesini akla getirmektedir. Destanın tespit edildiğini XIV. yüzyılda Oğuzlar, Batı Türkistan, İran, Irak Anadolu ve Rumeli’de siyasi varlık gösteren önemli güçtü ve onların birkaç devleti mevcuttu. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı’nın hiç şüphesiz müstensihin kopya ettiği eski metninde asli tabaka Gök Tanrı inancı olmalıdır. En azından bir kısmının sözü geçen Uygur bahşısının (kâtibinin) tasarrufuyla Oğuz Kağan Destanı’nın elimizdeki nüshasına eklendiğini düşündüğümüz ve bir tabaka halinde yer alan Mazdaizm, Maniheizm, Brahmanizm ve Budizm ile ilgili kavram ve motifler de Gök Tanrı inancıyla ilgili destanın ana çatısını bozup değiştirmedeğini söyleyebiliriz.

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı’nda en eski tabaka Gök Tanrı dinidir. Oğuz Kağan Destanın sonunda yurdunu oğulları arasında paylaştıırken “Duşmanlarını ığlagurdum. dostlarumnu m(e)n külgürdüm. Kök Tengriye men ödedim.” yani “Düşmanları ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Ben gök Tanrıya(borcumu) ödedim(Bang-Arat, 1936: 32-33; Ağca, 2016:104)”. sözleriyle mensup olduğu dini kültür çevresini açıkça belirtir. Yine Oğuz Kağan’ın yanında bulunan aksakallı, kır saçlı Uluğ Türk, rüyasında gördüğü doğudan batıya uzanan altın yay ile üç gümüş oku Gök Tanrı hakikate dönüştürsün diye Kağan’a duada bulunur(Bang-Arat, 1936: 28-29; Ağca, 2016: 36-37)”²²⁷. Eski Çin kroniklerindeki kurttan türeyiş ile ilgili anlatımlar bu destan metninde “gök tüylü gök yeveli büyük bir erkek kılavuz kurt (kök tülüglük, kök çalluğ bedük bir irkek

²²⁷ “Ong yakda busuklar olturdi. Çong yakda Üçoklar oldurdi. Kırk kün kırk kiçe aşadılar. [iç]diler siviñ tapdılar andın son Oğuz Kağan [oğ]ullarığa yurdın ül(e)şdürüp birdi. Dakı dedi kim Ay [oğ]ullar köp men aşdım. Uruşgular köp men kördüm. Çıda bile köp ok atdum. Aygır b(i)rlle köp yürüdüm. Duşmanlarını ığlagurdum. Dosdlarumnu m(e)n küldürdüm. **Kök Tenriye** men ödedim. Senlerge bire men yurdum dep dedi(Bang-Arat, 1936: 32-3, Ağca, 2016: 104)”.Sağ yanına Bozoklar oturdu; sol yanda Üç Ok’lar oturdu. Kırk gün kırk gece yediler içtiler ve sevindiler. Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve “Ey oğullarım, ben çok yaşlandım, çok savaşlar gördüm, çok kargı ve ok attım, at ile çok yürüdüm; düşmanları ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Ben **Gök Tanrıya**(borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu sizlere veriyorum” dedi.

böri) (Bang-Arat, 1936: 18-19; Ağca, 2016: 78-79)” şekline dönüşmüştür. Sözü geçen bozkurt Buz Dağının eteğinde çadırını kurdurup sessizce yattığında, tan vakti Oğuz Kağan’ın çadırına giren gün gibi ışık demetinden çıkmış ve ona ‘Urum Kağan üzerine sefere çıktığını ve ordunun önünde yürümek istediğini’ söylemiştir. Oğuz Kağan tarafından bozkurdun durduğu anın ise savaşmak dolayısıyla galip gelmek için en uygun yer ve zaman olduğu düşünülmüştür. Gökten başka bir ifadeyle Tanrı katından gelen “mitik bozkurt”, Oğuz Kağan Destanındaki rehber niteliğindeki bir diğer arkaik motiftir. Nitekim kut sahibi olan Oğuz Kağan’ın “Kün tug bolgıl, kök kurıkan” şeklinde ifade ettiği cihangirlik ideali için dört bir tarafa “bildirgülük bitimesi ve çarlıg/yarlıg” ile sefere çıkacağını belirtmesi üzerine bozkurt, zaferle sonuçlanan Urum Kağan, Çürçet Kağan, Hint, Tangut ve Şagam(Suriye) savaşlarında daima ordunun önünde ona yol göstermiştir.²²⁸ Oğuz Kağan’ın olağanüstü evliliği, Tanrıya yalvarırken, karanlığın basması, gündün ve aydan daha parlak gökten inen bir “kök yaruk(ışık)”ın içinden çıkan kız ile gerçekleşmiştir. “Bu kız güldüğü zaman göğün gülmesi (külse Kök Tanrı küle turur)”; “ağladığı zaman (ıgılasa Kök Tengri ıglaya turur)” ağlaması mecazî kozmogonik bir anlatımdır(Bang-Arat, 1936: 14-15; Ağca, 2016: 69).” Meteorolojik olaylara, yani havanın açılıp kapanmasına hâkimiyet, yine Gök Tanrı dini ile ilgili motiflerdendir. Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanında Oğuzhan’ın birinci eşinden doğan çocuklarına “Gün Han”, “Ay Han”, “Yıldız Han” ile ikinci eşinden doğan çocuklarına “Gök Han” “Deniz Han” ve “Dağ Han” gibi insanlık için henüz bilinmezlerle dolu Türk’ün ayağının basmadığı, ulaşılması güç hedefleri ad olarak vermesi de gelişmiş bir düşünce dünyasını yansıtmaktadır. Gün, Ay, Yıldız, Gök gibi adlar kozmik tasavvurların yanı sıra aynı zamanda göğün kutsanması anlamına gelmektedir. Mani inanç sisteminde aynı zamanda ikili zaman kavramında karanlık ve aydınlık, iyilik ve kötülük kozmogoni ve antropogoni mitlerinde önemli yer tutmaktadır(Eliade, 2003: 437).

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanında ikinci tabakayı Brahmanist unsurlar teşkil emektedir. Oğuz Kağan’ın ilk eşinin başında(alnında) “ataşlık” beni bulunması ve onun kutup yıldızı gibi parlaması(Bang-Arat, 1936: 12-13; Ağca, 2016: 69)”, Hindistan menşeli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Hint kültüründe kadınların alında, iki kaşın arasına veya biraz üstüne yapılan ve “**bindi**” adı verilen bu ben, “üçüncü göz”, “ruhun mekânı”, “enerjinin dengelendiği yer”, “çakra” şeklinde anlamlandırılmaktadır. Hinduizm’in inanç sisteminde **Brahma** ve **Vişnu** (Vishnu) ile birlikte çok önemli üç tanrıdan biri olan **Şiva**(Shiva)’nın eşi **Şakti**(Shakti)

²²⁸ Daha sonraki İslami dönemlerde “cihan hâkimiyeti” gibi kutsal amaçlar için yapılan savaşlarda bozkurdun yerini sözlü gelenekte Türk ordusunun en ön cepesinde yeşil ve kırmızı başlıklı sadece o anda ortaya çıkan mana âleminin askerlerinin yürüdüğüne dair anlatımlar olacaktır.

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

mitolojide sağlık, güzellik, güç ve aşkı temsil ettiği için beni ilk defa Hintçe kırmızı anlamındaki sindure/sinduur/sindoor rengiyle yapmıştır(Eliade, 2003:58-59). Sanskritçe nokta karşılığındaki “**bindu**” sözünden türeyen *bindi*nin kadınlar tarafından ritüel olarak gerçekleştirilmesi Hinduizm’de Tanrı Şiva ile evli olan güzellik ve sağlık tanrıçası ve aynı zamanda evrenin annesi kabul edilen sözü geçen Parvati(Şakti)’ye adanmışlığı sembolize etmektedir(Keiht, 1917: 230). Hindistan’da günümüzde mitik ve mistik bakımdan kısmen değişikliğe uğrasa da *bindi* evli kadınlarda *kırmızı*, bekâr hanımlarda *siyah*, tapınak törenlerinde ise *sarı* ve *turuncu* renklerde uygulanmaktadır.

Oğuz Kağan’ın Urum Kağan ile İdil ırmağının kenarında bir Karadağ önündeki ok kargı ve kılıç ile yapılan savaşta askerler o kadar şiddetli vuruşmuşlar ki İdil ırmağını suyu “kıpkızıl”²²⁹ “sipsinggir” gibi olmuştur(Bang-Arat, 1936: 20-21; Ağca, 2016: 81)”. Buradaki “*siğgir*” sözü kanaatimizce Hintçe “sinduur/sindoor/sindura” sözünden gelmektedir²³⁰. Oğuz Kağan destanının tespit eden Uygur bahşısı İdil Irmağının kanlı rengini Türkçe kıpkızıl şeklinde niteledikten sonra neden Brahmanizm/Hindiuizmdeki “*siğgir*” ile açıklamak istemiştir? Üstelik “*siğgir*” sözüne Türkçe bir pekiştirme sıfatı “sib/p”i getirerek “sipsinggir”i türemiştir. Hindistan’da hanımların evli olduklarını belirtmek için saçlarını ikiye ayırarak alınlarından itibaren başlarının ortasına kırmızı renkli “sinduur” sürmeleri halen dinî bir gelenek olarak yaşatılmaktadır.

Oğuz Kağan Destanında atları (yılıkları) ve yaşayan halkı (il-künlerni) basan ve eziyet edip yiyen “kıyandkat” sözü de Hintçedir. Oğuz Kağan’ın “tan ırte çağda” erkek geyik ve ayıyı yediği ağacın altında beklerken sözü geçen kıyandkat gelip başıyla onun kalkanına vurmuş, Oğuz da kargısıyla bu canavarı öldürüp kılıcıyla başını kesmiştir(Bang-Arat, 1936: 10-13; Ağca, 2016: 65-67)”. Uygur bahşısının kopya ettiği Oğuz Destanın asıl nüshasında acaba kıyandkat sözü var mıydı? Uygur bahşısının Sanskritçe orijinali “*khadga*” olan gergedanın resmini Oğuz Kağan Destanına çizmekle birlikte bu hayvanın hususiyetlerinden haberdar olmadığı ancak Hinduizmdeki kutsallar hakkında bilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır(Bonnefoy, 2000: 1136). Kahraman kimliğine geçişte destanın asıl nüshasında Oğuz’un mücadele ettiği canavar Budist metinlerdeki “lü (ejder)” gibi olağanüstü ve korkunç

²²⁹ Bang ile Arat’ın “kıp” şeklindeki okuyuşunu Ağca, “kop” olarak vermiştir(Bang-Arat, 1936: 20-21; Ağca, 2016: 81).

²³⁰ Ferruh Ağca’ya göre “sib-singir” sözü için XIV. yüzyıla ait Uygurca-Çince İdikut Sözlüğünde Çince “zincife” karşılığı yazılmıştır. Pelliot is bu sözü Farsça “sim” gümüş ile “şingerf(zincefe)” birleşerek şimşinger(zincefre)den geldiğini öne sürmüştür(Ağca, 2016: 207). Oysa Steingass Farsça-İngilizce ile <https://www.vajehyab.com/> 29.11.2018 gibi sözlüklerde böyle bir kelimeye rastlanmamıştır.

niteliklere sahip başka muhayyel bir varlık olmalıydı. Bize göre, Uygur bahşısının esasen otçul olan ve et yemeyen günümüzdeki bilgilerimize göre kendisini tehlikede hissetmedikçe insanlara da saldırmayan, hatta Türkçede karşılığı olmayan boynuzlu yabani sığır cinsini Brahmanizme ait resimli ve yazılı kültüründen öğrenmiş ve Oğuz Kağan Destanına monte etmiş olmalıdır. Her coğrafyadaki hayvan ve bitki varlığı orada yaşayan milletin diliyle ad alır. Türklerin devlet kurduğu Orhon sahasından Türkistan, Anadolu ve Rumeli'ye kadar geniş bir coğrafyada yabani bir hayvan olarak pek rastlanmamaktadır. Nitekim Hindistan'da devlet kuran Babür Şah, hatıratında 18 Ekim 1525- 8 Ekim 1526 yıllarındaki olayları anlatırken “*kergedan*” şeklinde kaydettiği bu hayvanı Hindistan “çangallarında” bulunduğu yerleri sayarak “oğlu Hümayun ve “o taraftan gelenlerin” hiç *kergedan* görmediğini av esnasında onu bol bol seyrettiklerini” ifade etmektedir. Babür'ün “o taraftan” kastının Türkistan olması muhtemeldir (Arat, 2006: 455-456). Çünkü Hinduizm'de “*khadga*” “elinde tuttuğu kılıçla bahtsızların imdadına yetişen Tanrı Şiva'nın bir diğer adıdır. *Khadga*, Klasik Sanskritçede, kılıç veya genellikle kurban bıçağının yanı sıra aynı zamanda *kergedan boynuzu*” anlamına gelmektedir. Hinduizm'de tanrıların reenkarnasyonu ve şekil değiştirerek dünyaya gelişlerinde gücü sembolize eden Şiva'nın *kergedanla* anılması tabiidir (<https://www.pitarau.com/meaning-of-khadga> 29.11.2018). Uygur bahşısının Hint kültürüne ait motifler ile dini pratiklerde yaşayan “*singgir/sinduur*” ve “*nepsiki*” <Sanskritçe “*naivasika* (yer, ikamet)” gibi verileri destanına alması bir Brahmanizmin izi olarak düşünülmelidir.

Oğuz kelimesinin etimolojisi üzerinde fikir beyan eden araştırmacılar Oğuz Kağan Destanı'nın başındaki boğa resminden etkilenerek Oğuz ile öküz kelimesinin aynı kökten geldiğini iddia etmişlerdir. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanında “bolsingil tep tediler. Anung angugu-su uş bu turur.(Olsun dediler, onun resmi budur)”. şeklinde eksik bir girişle başlamaktadır. “Olsun” denilen nedir? Bu cümleden sonra gelen resimde ise bir boğa görülmektedir. Tanınmış Türkologlardan önce Aleksandr Bernştam, Denis Sinor daha sonra M. Louis Bazin, Oğuz Kağan Destanının girişinde yer alan bu boğa tasvirinden hareketle “Oğuz” adının etimolojisini öküzden geldiği şeklinde açıklamaya çalışmışlardır (Bernştam, 1935: 6; Sinor, 1950:5, 8; Bazin, 1953: 315-322). Hatta Sinor, Oğuz Kağan'ın babasının Boğa, annesinin Ay Kağan olduğu tezini öne sürmüştür. Oysa Oğuz adının kökeni konusunda ünlü Macar bilgini Gyula Németh, 1921 yılında “Ok-u-z>Oğ-u-z>Oğuz” şeklinde açıklamış Hüseyin Namık Orkun ile Faruk Sümer dâhil pek çok Türklük bilimi araştırmacıları bu fikre katıldıklarını belirtmişlerdir (Orkun, 1935: 5; Sümer, 1972:). Paul Pelliot, Oğuz adının kökeni için “oğuş(Uygurca boy)” ile memelilerde ilk süt “uğuz” şeklini iki ayrı teklif olarak öne sürmüştür; daha sonra “oğuz”

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

okunuşuna dönmüştür(Pelliot, 1995: 15). James Russel Hamilton ise Pelliot'un "oğuş" açıklamasını dikkate değer bulmuş, *oğ-, ve *oğu- kökünden -ş ekiyle "oğuş"un türediğini -ş~-z değişimiyle de "oguz" türediğini belirtmiştir(Hamilton. 1997: 189) Oğuz kavim adı ile destan kahramanı Oğuz'un adının kökeni üzerinde daha pek çok bilginin görüş ve araştırması bulunmaktadır.²³¹ Türkoloji sahasında oldukça fazla işlenmiş olan bu konuyla ilgili sözü geçen görüşleri tekrar etmek yerine motif tahlilleri yapıp kendi düşüncemizi ifade edeceğiz.

Eski Hint-İran mitolojilerinde Mazdaizmden başlayarak Brahmanizm ile Manihaizme evrilen katmanlar bulunmaktadır. Mecusilerin kutsal kitabı olan Avesta'da İran kozmogonisini insan ırkının doruğu olarak nitelendirilir(Omerxali, 2012: 20). Mazdeklere göre yaratılan ilk insan *Gaya Maretan*(Keyumars)'dır(Taberî, 1991: 22, 270; Carnoy, 1917: 293)²³². Avesta'da Gaya Maretan'ın ruhu boğanın ruhuyla birlikte üç bin yıl yaşamış Ahura Mazda'nın teriyle cismani bir bedene bürünmüştür(Carnoy: 1917: 293). Bize göre Uygur harfli Oğuz Kağan destanındaki boğa resmi Mecusilikten Brahmanizme kadar uzanan Hint-İran mitolojilerinin izidir. Her Hindu Tanrı ve Tanrıçasının savaş ve barış zamanlarında kullandıkları hayvan cinsinden kutsal binitleri bulunmaktadır. "Nandi" adlı kutsal boğa Tanrı Şiva'nın binitidir. Sözü geçen binitler boğanın yanı sıra nesli azalmakta olan kartal, tavus kuşu, kuğu, baykuş, kaplan ve aslan gibi hayvanlardır. Bütün Hindular bunları korurlar ve kurban etmekten kaçınırlar. Bu hayvanlar aynı zamanda Tanrıların yapması gereken görevleri ve temsilleri için özel yetenekleriyle hazırırlar.

²³¹Armin Vambery, kahramanın adının "ogh"yani "ak" ile "+uz"dan sözlerini birleşimi olan Oxus (Sır Derya) ırmağının ismi ile aynı olduğu düşüncesindedir(Vámbéry, 1885: 13); Peter Alexis Boodberg, Oğuz sözü için ilk anlamının "boynuz" olması muhtemel"*buğur-*huğur-*uğur" şeklinde bir gelişimi öne sürmüştür (Boodberg, 1939: 230-239). A. N. Kononov, Lev Gumilev ve Lajos Ligeti'ye göre, "ok" boy, kabile, "+z"> çokluk ekinde oluşan "ok-u-z<oğuz" kelimesi, "kabileler" anlamına gelmektedir(Кононов, 1958: 82-84; Гумилев, 1961: 21; Ligeti, 1925: 382). Peter Golden, "Oğuz", "oğlak" ve "oğuş" kelimelerinin, Türkçede akrabalık terimi olan oğ/oq isim kökünde türediğini düşünmektedir(Golden, 2017: 169). Ahmet Bican Ercilasun, kavim adı olan Oğuz'un ok'tan, destan kahramanı Oğuz'un adının ise "öküz"den çıktığını belirtmektedir. Ona göre "Oğuz kelimesi zamanla tonlulaşmaya uğramıştır. Destan kahramanının adı, öküzel kelimesi ile aynıdır. Öküzel sözcüğü, boy adı olan Oğuz ile "bulaşma"ya (kontaminasyona) uğramıştır(Ercilasun, 2015: 19)". Mireli Seyidov, ise "Oғuz ејни адл гәбилә бирлешмәсинин улу бабаси олмәглә бәрабәр хәм дә данын сөкүлмәсини хәбер верен танрыдыр Oғuz'u, tan yerinin, doğmakta olan tanın tanrısı" anlamında almaktadır.(Сејидов, 1983: 170).Oğuz adı hakkındaki diğer Türkologların görüşleri için Hüseyin Namık Orkun'un "Oğuzlara Dair" adlı eseri (Orkun, 1935) ile Mireli Seyidov'un *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Gaynaları* adlı kitabına bakılabilir(Сејидов, 1983).

²³² Gaya Maretan <Gayō Marētan >Orta Farsçada Kayōmart>daha sonra(Keyumars/Keyūmers/Kiyumers) Mani metinlerinde "Gehmurd"dur. İran mitolojisinde Ahura Mazda'ya Keyumars ile birlikte boğa ilk biat eden canlılardır. Dolayısıyla sığırlarla Keyumars'ın düşmanlığından ziyade dayanışması söz konusudur. Toprağı işleyerek tarım yapmayı, çeşitli meslekleri, yiyecek ve giyecekleri insanlara o öğretmiştir(Yıldırım, 2006: 472). Eski İran ile kadim zamanlardan günümüze Hint inanç uygulamalarında boğa, öküzel ve diğer sığırlar kutsiyet atfedilen varlıklar olup, ayrıcalıklı konuma sahiptirler.



Hinduizmin Tanrılar panteonunda Vişnu'nun "Garuda" adlı kartalı, çevikliğiyle onu koruyan önemli bir binittir. Tanrıça Durga ise şiddetli savaşlarda "Simha" adlı dişi aslanını kullanır. Hinduizm'de boğa aynı zamanda imha etme ve göklerin tanrısıdır. Tanrı Şiva ile kutsal beyaz boğa Nandi, Hinduizmin kökleri milattan önce 3000 yılına kadar giden en eski temsilcisidir. İnsanların sığır yetiştirmelerinde, onların ve en önemli varlıklarının korunmasında rol üstlenen bir Tanrıdır. Eski medeniyet ve mitolojilerden Mısır'da Apis'in, Mezopotomya'da Marduk'un "Boğa-Tanrı" olarak yer aldığı bilinmektedir. <https://www.britannica.com/topic/Nandi-Hindu-mythology>, 12. 12.2018

Hindu mitolojisinde boğa gerçeklerin ve doğruluğun taşıyıcısıdır. Beyaz Boğa Nandi'ye insani bir takım özellikler de verilmiştir.

1. O ahlaki ve dini değerlerin sahibi Dharma'nın koruyucusudur.
2. Hinduizm'deki on sekiz siddhas(okulun) başıdır.
3. O en büyük Tanrılardan biri olan Şiva'nın yardımcısıdır. O aynı zamanda pek çok nimetin sebebidir.

Boğa, Hint kültüründe gücü, yük taşıma kapasitesini ve erkekliği temsil eder. Tanrı Şiva vaktini daha çok meditasyonda geçirdiği için dünyalar arasında sık seyahat etmemek ve şiddetli bir şekilde savaşmaktan kaçınmak için Tanrı Vişnu'nunkine benzer daha çevik bir binit seçmemiştir. Boğanın takdir edilmesi Şiva için Hindistan'ın kırlık alanında taşımacılık ve ulaşımın yanı sıra yer altı ve yeryüzü irtibatının sağlanması ve halka yakın olmanın hassas ve mükemmel bir numunesi olduğu içindir(<https://www.wisdomlib.org/definition/khadga>, 12.12.2018).

Güney Hindistan'da bir gelenek olarak Nandi'nin kulağına birşey söylendiği zaman gerçekleşeceğine inanılır. Hindu tapınaklarının birçoğunun en tepesinde veya önünde Tanrı Şiva'nın boğaya binmiş şekilde heykel, fresk ve resimler yer alır. Bilgi anlamına gelen vedalarda Brahmanizme ve devamı niteliğindeki Hinduizm'deki pek çok Tanrı ve Tanrıçaların kutsal hayvan binitleriyle birlikte renkli tasvirleri bulunmaktadır. Buna göre boğa evcil değildir, yük almaz, pulluk veya arabaya koşulmaz. Hiçbir zaman testisleri burularak öküz de olmamıştır. (<https://www.wisdomlib.org/definition/khadga>, 12.12.2018).

Hun çağında "kün" ve "ay ata" olmasına mukabil zamanla Yakut mitolojisi dışında Türklerde "ay" ve "güneş ataya" pek tesadüf edilmez(Ögel, 1995:188). Türklerde, Çin kroniklerinden tespit edilmiş "kurt ata/ana" dışında çok fazla "hayvan ata" mitlerine rastlanılmamaktadır. *Ak Tayçı* adlı Altay Türkleri destanında merkezi kahramanı *Ak Böke*'nin oğlu *Ak Tayçı* kurtlar

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

tarafından büyütülür (Dilek, 2002: 26). Türk kültüründe esasen Ay Kağan erkek olarak bilinir. Destanın orijinalinde *Ay Kağan* ile *Kün Ana*'nın kozmik bir evliliği beklenirdi. Hatta *Ay Kağan* ile *Kurt ana* dahi düşünülebilirdi “Öküz, insanlık tarihinde tarım toplumuna geçişte ürün yetiştirmek için toprağı işlemek, kağrı veya benzeri araçlara koşularak yük taşıtmak maksadıyla beslenen ehli sığır cinsi hayvandır. Erkek sığırın henüz buzağı vaktinde iken daha çok güçlenmesini temin için husyeleri burularak kısırlaştırılır ve öküz olarak yetiştirilmesi sağlanır.” Her canlı için soyunu devam ettirme arzusu ve özelliği öküz için ortadan kalktığından onun beslenmek dışında dünyevi bir çabası görülmez(Özkan F. ve Özkan İ, 2017: 211)”. XV. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklar ile sözlü gelenekte Öküzün ağır ve hantal yapısı ile kaba gücü dışında Türk kültüründe olumlu çağrışımı bulunmamaktadır.²³³ Cihan hâkimi olmayı ülkü edinmiş iki hanımından altı oğlu dünyaya gelen ve oğullarını *Bozok* ile *Üçok/Uçok* şeklinde vasıflandıran Oğuz Kağan'ın hiç de kahramanlık timsali olmayan bir hayvanın adını alması Türk epik geleneğindeki ad almaları uymamaktadır. Dolayısıyla öküz ile boğa arasında çok ciddi fark bulunmaktadır. Orhon abidelerinde bulunmayan “öküz” sözünü Kaşgarlı Mahmud, Arguca olarak kaydetmiştir²³⁴. Gyula Németh, öküz sözcüğünün Toharca “okso/oksa” dan Sir Gerard Clauson da “okas”an geldiği görüşündedir(Németh, 1930: 94; Clauson, 1972: 120). Bize göre “ox/oks”²³⁵ sözü Türk boylarına iç seste bir “-ı-”ya da “-u-” /“-ü-“ türemesiyle ok(1)s>ok(u)s>ök(u)s>öküz şeklinde Türkistan sahasında yerli Ari ırka mensup kavimlerden

²³³ “Mürüvvet bilmez kişilerden, düğen süren öküz yeg.(İnsanlıktan uzak olan kişiden düğen süren öküz iyidir)”. “Kahel öküzün cânı hodur(Üşengeç/tembel öküzün cânı holamak(üvendire ile sürmek)ister”(Hazihi'r-.. Oğuznâme 1, 172), “öküzün trene baktığı gibi bakmak” “yorgun öküz gibi yatmak” gibi deyim ve ibarelerde öküz, olumsuz sıfatlarla kaydedilmiştir(Özkan F.ve Özkan İ. 2017: 211).

²³⁴ Divanda(DLT) *Argular* ile *Kençekler* iki dilli olarak gösterilmektedir. *Argular*la ilgili olarak divanda, sadece Türklerden bir bölüm oldukları ve Talas ile Balasagun arasındaki şehirlere Argu denildiği bilgisi yer almaktadır (Divanü Lûgat't-Türk 1985: 127). Arguların iki dil bildikleri (DLT, 1985: C. I, 29), dillerinin çetrefilli ve çapraşık olduğu (DLT, 1985: C. I 30, 379; C. III:269) belirtilmektedir. Argular, “havuç” anlamına gelen “gezri” sözcüğünü Farsçadan almışlardır: gezer (Farsça) > gezri (Arguca) (havuç) (DLT, I-431). Divanda *Kençekler* hakkında Türklerden bir bölüm oldukları, iki dil bildikleri(DLT, 1985: C. I, 480) ve Kâşgar'da Kençekçe konuşan köylerin olduğu(DLT, 1985: C. I, 30) bilgisi yer almaktadır. Divan'da, Türkçe sözcüklerde “h” ünsüzü bulunmadığı bilgisi verildikten sonra Kençek dilinde, bu ünsüzün bulunmasının nedeni olarak bunların Türk ilinden olmayıp buraya sonradan göç etmiş oldukları bilgisi verilmektedir(DLT, 1985: C. I, 119). Kâşgarlı daha sonra bu dilin kötü bir Türkçe olduğu hatta Türk dilinde bulunmayan “h” ünsüzünü kullandıkları için bunların Türk sayılmayacağını ifade etmektedir(DLT, 1985 C. I, 32).

²³⁵ Ox sözü “An *ox*(plural oxen), also known as a bullock in Australia and India, is a bovine trained as a draft animal. (Avustralya ve Hindistan'da boğa olarak da bilinen ve gücünden faydalanılmak üzere yetiştirilen bir erkek sığır, öküz.)”, “or (veya)” “Oxen are commonly castrated adult male cattle;(Genellikle iğdiş edilmiş erkek sığır)”. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ox> 29.11.2018.



Brahmanizm yoluyla girmiştir.²³⁶ Argulara ve diğer Türk boylarına da aynı yolla geçmiş olmalıdır.

Ahmet Bican Ercilasun, Dede Korkut Kitabında Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyunda geçen Bayındır Han'ın yazın ve güzün savaştırdığı boğayı aklıyla bir imtihan neticesinde yenip başını kesen ve Korkut Ata'nın Boğaç Han adını verdiği kahraman(Ergin, 1997: 80) ile Oğuz Kağan arasında münasebet kuran Ziya Gökalp ile ona atıfta bulunarak “Boğaç ile öküz” arasındaki paralellikten söz ederek destan kahramanı Oğuz'un adının bulaşma (contamination) yoluyla öküzden geldiğini ifade etmektedir(Ercilasun, 2015: 21). Ancak, Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda kahramanın adı, saygı duyulan değil, hayatına son vermeyi başardığı bir hayvana atfen alınmıştır. Nitekim olay akışında Dirse Han'ın oğlu “buğra (erkek deve)” ile savaşa idi “buğra” adını alacaktı.²³⁷ Türk kahramanlık destanlarında merkezi kahramanlar, hâkim vasıfları itibariyle ortamlarına hükmeden “hayata karşı güçlü ve kayıtsız yaşayan arslan, kaplan, tonga(pars)” bozkurt, gibi yürür; doğan, kartal(bürküt), sungur gibi uçar yırtıcılarla ehli olabilen boğa ve buğra gibi hayvan adlarını almışlardır. Sibirya Türklerinden, Türkistan, İdil-Ural, Azerbaycan ve Anadolu sahasına kadar eski, orta ve yakın çağlarda tespit edilmiş Türk destanlarında merkezi kahraman kültüründe “öküz” adı bulunmamaktadır. Orhon çağından itibaren ehli hayvanlardan atın erkeğine, “aygır”, dışisine “kısarak”, “biye”, “madyan”; koyunun erkeğine, “koç”, “koçkar”, yavrularına her bir yaşı için “kuzu”, “şişek”, “toklu”; sığırın cinsine göre yavrularına “buzağı”, biraz büyüğüne “dana”, yavru vermemiş dişi sığıra “düve”, erkek ergin sığıra “boğa” vb. gibi farklı adlar verebilen Türk hayvan kültüründe *boğa* ile tarım toplumuyla birlikte ortaya çıktığını düşündüğümüz *öküzün* karıştırılmasının mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla Brahmanizmetkisiyle Oğuz Kağan Destanında Tanrı Şiva'nın biniti olan boğanın resminin çizilmiş olması ile Oğuz'un adı ve öküzle bir ilgisi bulunmamaktadır. Araştırmacıların metni analiz etmeden, boğayı birdenbire böyle kolaylıkla öküze dönüştürebilmeleri ve Oğuz adıyla birleştirmelerinin izahı mümkün değildir.

Oğuz Kağan'ın doğumu Ay Kağan'ın gözünün parlamasıyla olmuştur: “Takı mundın song sevinç tapdılar. K(i)ne künler-den bir kün Ay Kağannung közü yarup bodadı. *İrkek* oğul doğurdu. (Bang-Arat, 1936: 10-11; Ağca, 2016: 63)”. Esasen Oğuz Kağan'ın doğumunda bir tabaka halinde yine Brahmanizmin yanı sıra bir ışık dini olan Manihaizm ile izlerini bulmak

²³⁶ “Öküz”ün kökeni konusunda Türkologların görüşleri ve geniş bilgi için Hasan Eren'in sözlüğüne bakılabilir(Eren, 1999: 314-315).

²³⁷ Adına müstakil destan tasnif edilen Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han için bakınız (Özkan, 2013: 467-488).

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

mümkündür. Ayrıca Mecusilikteki “yatha” dualarında sık sık içinde boğanın tohumunu muhafaza eden aya, kutsallığın kutsalına ve efendisine yakarıшта bulunulur ve kurban sunulur(Omerxali, 2012: 388). Budizmin etkisi ise, Oğuz Kağan’ın büyümesinde görülmektedir. Türk mitolojisinde ay erkek, güneş dişi olarak kabul edilir(Bonnefoy, 2000: 343). Bazı Ari irka mensup kavimlerin mitolojilerinde hem ay, hem de güneş dişidir. Sanskritçe “Chandra” “ay” anlamındadır. Efsanelerde yer alan “Chan” sözü “chandra”dan çıkmıştır. Güneşle bir çift oluşturan Brah Chan Hindistan ve Güney-Asya kavimlerinden Kamboçya, Birmanya, Tayland mitolojilerinde göklere hükmeder. Çin kültüründe ay, dişidir(Bonnefoy, 2000: 97). Oğuz Kağan’ın bu semavî doğumundaki olağanüstülük, baş kısmı eksik olan eserde “olsun” denilen bir ilahî emir ile gerçekleşir ve Ay Kağan bir erkek oğul dünyaya getirir. Bu tür ezelden takdir edilmiş olağanüstü mitik bir doğum, başka milletlerin sözlü anlatım türlerinde de görülür. Örnek olarak Buda (Siddhartha/ulaşılmış amaç) doğum öncesi süreci ana rahminde değil, değerli taşlardan yapılmış bir sandıkta tamamlamıştır. Daha sonra annesinin böğrüne bir fil ya da altı aylık bebek biçiminde girmiştir. Annesi bir ağaca tutunmuş ve Buda onun sağ böğründen çıkmıştır(Eliade, 2003:86). Ayrıca Buda’nın doğumdan hemen sonra hızla büyümesiyle Oğuz Kağan’ın arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Buda, doğar doğmaz dört bir yana yedişer adım atmış ve “Ben dünyanın en iyisiyim, en yücesi ve yaşlısıyım; bu benim son doğuşum; artık benim için yeni var oluş olmayacak” diye haykırmıştır (Eliade, 2003:87). Oğuz Kağan’ın hızla büyümesi Buda’nın doğar doğmaz konuşmaya ve yürümeye başlaması, diğer dünya masallarında ve efsanelerindeki kahramanlarda da görülen davranışlardandır. Dört bir yöne yedişer adım atma motifi ise dünyaya yayılma isteğinin sembolü olarak değerlendirilmektedir.

Oğuz Kağan Destanındaki tabakaları ele aldığımız bu yazımızda şu sonuçlara varılmıştır:

1. Arap harfli alfabege geçtiğimiz İslami dönemden itibaren Oğuznamecilik geleneğinde Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanının Farsça nüshasında bir imla özelliği olarak Oğuz adı daima kalın sıradan “-ğ”- “- غ” ile yazılmıştır. Bu bize Oğuz adında “-k-” “-ق-”dan >“-ğ”- “- غ”ye doğru bir değişimi gösterir. Dolayısıyla bu filolojik veri, destan kahramanı Oğuz’un adının da “ok”tan geldiği tezini kuvvetlendirmektedir. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanında ise ön ve art damak /g/ ve /k/larının yazımında bir istikrar olmadığı kaydedilmektedir(Ağca, 2016: 30).

2. Oğuz Destanının İslami rivayetinde Oğuz doğduğu zaman nasıl ki Tanrıya iman etmedikçe annesini emmemiş ve yine evlendiği amcalarının kızlarından ancak üçüncüsü Müslüman olduğu için sadece onu eşliğe kabul etmiş(Togan, 1982:17-18) ise Türklerin girdikleri her dini kültür dairesinde destana bu tür yeni dinî motif ve kavramlar katılmıştır. Nitekim

Brahmanizm'e inandığını tahmin ettiğimiz Uygur bahşısı da Tanrı Şıva'nın binitini boğa resmini ilave etmiştir. Bu öküz değildir. Destan kahramanının adıyla da bir ilişkisi yoktur.

3. Öküz sözü Türkçe değildir. Araştırmacıların kökenini Toharca gibi farklı Hint-Avrupa dillerine çıkardığı ok(ı)s>ok(u)s>ök(u)s>öküz kelimesini Türkler tarım toplumuna geçtikleri ve muhtemelen Türkistan'da hâkimiyet tesis ettikleri dönemde yerli kavimlerinden almışlardır.

4. Türklerde tarih öncesi dönemlerden itibaren yaşama biçimlerinin ve ekonomilerinin sonucu olarak cinsine, yaşına ve görevlerine göre adlandırdıkları zengin bir ehli hayvan yetiştiriciliği kültürü bulunmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir ehli hayvanın fonksiyonuna uygun Türk toplumunun müşterek bilincinden doğan sözlü geleneğinde, yüzyıllar içinde teşekkül etmiş adlar ile kabuller, inançlar, deyim ve atasözleri yer almaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi öküz ile ilgili zahmetkeşliği dışında pek olumlu bir yargı ve algıya tesadüf edilmez. Türk milleti, husyeleri burulduğu için soyunu devam ettirme imkânı bulunmayan *öküz* ile *boğayı* da hiçbir şekilde karıştırmaz. Bu sebeple iki eşinden altı çocuğu bulunan Oğuz ile öküz arasında anlam açısından bir paralellik olamaz.

5. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanının Brahmanist veya Brahmanizmin kuvvetli etkisinde kalan bir Uygur bahşısı (kâtip) tarafından kayda geçirildiği veya böyle bir nüshadan kopya edildiği kuvvetle muhtemeldir. Gök Tanrı dini kültür çevresine ait olduğunu düşündüğümüz destanın en eski nüshalarından Uygur harfli Paris nüshasının ne kadar farklılaşmış olduğunu ve bahse konu müstensihlerin ne ölçüde müdahale ettiğini ancak şimdilik motif ve kavram ve söz varlığından hareketle değerlendirebilmekteyiz. Destanın Gök Tanrı dini kültür çevresine ait ana çatısının korunmakla birlikte “*ataşlık ben*”, *kıyand-kat*, *şingir*, *nepsiki*, *bandeş* gibi motif ve kavramların Mazdaizm, Brahmanizm/Hinduizm, Budizm ve Manihaizm yoluyla destana girdiği anlaşılmaktadır.

6. Oğuznameler, Oğuz Türklerinin efsanevi tarihleridir. Uzun asırlar boyunca tarih kitabı olarak kabul edilmişlerdir. Yazılı olarak bu tür Miladî 826 tarihli bir Oğuznamenin varlığından, Memlük tarihçisi Ebu Bekr bin Abdullah bin Aybek Devâdârî, *Dürerü't-ticân Gururu Tevârihi'l Ezmân* adlı eserinde bahsettiğini yukarıda ifade etmiştik. Günümüze ulaşmayan sözü geçen Oğuznamede “büyüklerinin “Oğuz” adında biri olduğu(Köprülü, 1976: 250)” ve bu eserin aslının Ebu Müslim Horasanî'nin hazinesinde bulunduğu, Türkçeden Farsçaya çevrildiği ifade edilmektedir(Köprülü, 1976: 251). Bize göre Oğuznamenin Türkçeden Farsçaya çevirme işi, Ebu Müslim Horasanî'nin ölüm tarihi olan Miladi 755'ten önce yapılmış olmalıdır. Daha sonra Cibrâil bin Bahtîşu'nun Farsçadan Arapçaya tercüme ettiği ipek kâğıdı Bağdat'da imal edilmiş olan bu Oğuzname nüshasını Aybek Devâdârî'nin gördüğü anlaşılmaktadır. Ahmet Bican Ercilasun, “Türkişler Karlukların önünden 760'larda batıya çekilerek Aşağı Seyhun boylarına Oğuzları oluşturduğunu (Ercilasun, 2015: 19)” belirtmektedir. Ancak burada tarih konusunda bir çelişki (anakronizm) ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Oğuznamelerin bu siyasi birliklerden daha önce varlığı söz konusu olmaktadır. Oğuz kavim adı ile Ercilasun Hocamızın aslı öküz olan ancak bulaşma (contamination) yoluyla Oğuz'a dönüştüğünü öne sürdüğü hususun da gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

7. Dede Kokut Kitabında geçen “Oğuz kavmi”, ve “Nagâhandan Oğuzun üzerine bir süri geyik geldi(Ergin, 1994: 73 121, 239).” gibi pek çok ifadeden Oğuz kavmi ile Oğuz destan kahramanının adının ayrılamayacağını ve bu adın tarih öncesine giden eski bir Oğuz adlı

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

kahramandan ortaya çıktığını anlamak mümkündür. Fazlullah Reşideddin, dünya tarihinin Türklerle ilgili kısmına sözü geçen Oğuznâme'yi almıştır.

8. Esasen kahramanlık destanları, millî tarihten ayrı düşünülemez. Dolayısıyla ulu kahramanlık destanları (epopeler) milletlerin efsanevi tarihleridir. Milattan önceki Çin kaynaklarında yer alan *Mete* (<Bagatur MÖ 216-MÖ 176) ile babası *Teoman* (<Tuman)'ın ve Reşideddin Oğuznamesindeki *Oğuz* ile babası *Kara Han* arasındaki *baba-oğul çatışması* gibi benzer olaylar, çoğunlukla tarihi birer hatıra olarak destanlarda işlenmiştir. Bize göre Oğuz kavim adından da önce Türklerin efsanevi tarihlerinde bir “*urform*(en eski ilk şekil)” olarak mitik bir Oğuz bulunmaktadır. Bunun daha sonra teşekkül eden Oğuz kavmine ad olduğunu söyleyebiliriz. Bunu içindir ki iki ayrı Oğuz değil, tek bir Oğuz'un var olduğu düşüncesindeyiz.

KAYNAKLAR

Ağca, Ferruh,(2016), *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Metin-Aktarma-Notlar- Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Arat, Reşit Rahmeti, (2006) *Gazi Zahirreddin Muhammed Babür, Babürnâme Vekayi* İstanbul: Kbalcı Yayınevi.

Bang, W.-Rahmeti, G. R., (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatından, Burhaneddin Basımevi.

Bazin, M. Louis, (1953), “Notes sur les mots ‘Oğuz’ et ‘Türk’”, *Oriens*, VI-2(315-322)

Bayat, Fuzuli,(2004), “Uz~Ğuz~Oğuz Adının Etimolojisi” *Karadeniz Araştırmaları I*(3), 71-77.

Бернчшштам, Алксандр, (1935), “Историческая Правда в Легенд об Огуз Кагане” *Советская Етнография*, 6

Bonnefoy, Yves, [Yöneten], (2000), *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü, 1 Cilt(A-K), II Cilt(K-Z)*, (Türkçe baskıya hazırlayan Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi.

Boodberg, Peter Alexis (1939), “The Altaic Word for “Horn” in the Political Nomenclature of the Steppe”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, IV(230-239).

Clauson, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972.

Carnoy, Albert J. (1917), “Iranian”, *The Mythology of All Races VI*(253-395), Boston: Marshall Jones Company.

Debirseyyakî, Muhammed(hzl.)(1336). *Muhammed Padişah Ferheng-i Anenderac. C.3*. Tahran: Hayyam Yayınları.

Dilek, İbrahim (2002), *Altay Destanları I*, Ankara. TDK Yayınları

Eliade, Mircea, (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna II*(Çeviren Ali Berktay) İstanbul: Kbalcı Yayınevi.

Ercilasun, A. B. (1998). “Oğuz Kağan Destanı Hakkında Bazı Düşünceler”, *Türk Dili Araştırmaları Yılığı Belleten 1986*. Ankara: TDK Yayınları. 13-16 s.

-----, (2015), “Oğuz Adının Etimolojisi”, *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 15-20 s.

Eren, Hasan, (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, 3. basım, TDK Yay.

Golden, Peter, (2017), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çeviren: Osman Karatay) 2. basım, Ankara: Karam Yayınları.

Гумилев, Л., Н., (1961) Орды и племена у древних Тюрков и уйгуров Материалы по Этнографии вып I Ленинград

Hamilton, James, (1997),“Tokuz-Oguz ve On-Uygur” *Türk Dilleri Araştırmaları* 7 187-232 Bu makale, "Toquz-Oғuz et On-Uyғur" adıyla, *Journal Asiaticque*, sayı CCL, (1962) s. 23-63'ten çevrilmiştir.

<https://www.britannica.com/topic/Nandi-Hindu-mythology>, 12. 12.2018

<https://www.pitarau.com/meaning-of-khadga> 29.11.2018.

<https://www.quora.com/What-is-the-significance-of-Nandi-the-bull-in-Indian-temples> 12.12.2018.

<https://www.vajehyab.com/> 29.11.2018

<https://www.wisdomlib.org/definition/khadga> 12.12.2018

Kaşgarlı Mahmud, (1985), *Divanü Lûgati 't-Türk, I* (Besim Atalay, Tercümesi), Ankara: TDK Yayınları

Keith, A. Berriedale, (1917),“ Indian” *The Mythology of All Races VI*(2-230), Boston: Marshall Jones Company.

Кононов, А. Н., *Родословная Туркмен, Сочинение Абу-л-Гази Хана Хивинского*. Москва-Ленинград 1958.

Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. 3. basım*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ligeti, Lajos (1925), Die, “Herkunft des Volksnamens kirgis” CsA Bd I, N 5 s. 382.

Németh, Gyula, (1921), On ogur, hét magyar, Dentümgöyer, *KCsA I*(148-155).

-----, (1930), *A honfoglaló magyarság kialakulása*, Budapest.

Omerxali, [Xanna, \(2012\), Avesta- Zerdüştilerin Kutsal Metinleri](#) (Çeviren: [Fahriye Adsay](#)), [Avesta Yayınları](#)

Orkun, Hüseyin Namık, (1935), *Oğuzlara Dair, Türk Budun Ekin Ökün*, Ankara: Ulus Basımevi.

Ögel, Bahaeddin, (1995), *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanları)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özkan, İ. (1997). “Türkmenistan’dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1995*, Ankara: TDK Yayınları. 263- 314.

-----,“[Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı](#)”, [Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı, Öncü Kitap Yayınları, Ankara, 2013, s. 467-488.](#)

Oğuz Kağan Destanında Tabakalar ve Oğuz Adı Hakkında Düşünceler

-----, (2015) “Hazihü’r-Risâlet-i Min Kelimât-ı Oğuznâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözü” [5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 21-23 Mayıs 2014, Beytepe-Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları s. 343-350.](#)

ÖZKAN Fatma- ÖZKAN İsa, (2017), “Költigin ile Köl İç Çor Yazıtlarında Geçen “Oplayu Tegmek” ve “Opulu Kirmek” Sözlere Hakkında” [Halil İnalçık Armağanı, Ankara: TKAE Yayınları, s. 205-215.](#)

Pelliot Paul(1995), *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*(Çeviren: Vedat Köken), T’oung Pao, XXVII(), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Rashiduddin Fazlullah, (1999). *Jami ’u’t-tawarikh compendium of chronicles, A History of the Mongol Part One*, [English Translation & Annotation by W.M. Thackson], Harvard University Publications.

Сејидов, Мирэли, (1983), *Азэрбајчан Миџик Тэфэқкүрүнүн Гајнағлары*, Бакі: Јазычы.

Sinor, Denis. (1950). “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar”. (Çeviren: Ahmet Ateş). *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul: 4, 1-2(1-14).

Sümer, Faruk, (1972), *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, (2. Basım), Ankara. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Taberî, (1991), *Şark İslam Klasikleri, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi I*, (Çeviren Zakir Kadiri Ugan-Ahmet Temir) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, 2. bs. İstanbul.

Vámbéry, Ármin,(1885), *A török faj ethnologiai és ethnographiai tekintetben*. Budapest: **Magyar Tudományos Akadémia**

Yıldırım, Dursun, (2007). Qam Böri Oğlu Bamis Börik (Qam Böre Oğlu Bamis Börek). *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. Ankara. s. 1945-1954.

Yıldırım, Nimet, (2006)“Keyümers”, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 471-474.

Yıldız, Naciye, (1995), *Manas Destanı(W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.